

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 85 (2025) 3, 683—695

Besedilo prejeto/Received:10/2025; sprejeto/Accepted:11/2025

UDK/UDC: 26:27:159.942 ; 2-11:141.72

DOI: 10.34291/BV2025/03/Furlan

© 2025 Furlan Štante, CC BY 4.0

Nadja Furlan Štante

Čustva v judovsko-krščanski tradiciji in preseganje dualističnih kartezijanskih binarizmov - pogled krščanske feministične teologije

Emotions in the Judeo-Christian Tradition and the Overcoming of Dualistic Cartesian Binarisms – from the Lenses of Christian Feminist Theology

Povzetek: Prispevek¹ s pomočjo metodologije krščanske feministične hermenevtike analizira v prvi vrsti fenomen in vpliv kartezijanskih binarizmov na razumevanje in vrednotenje čustev, čustvenosti in žensk v metanarativih zahodne kulture in judovsko-krščanske tradicije.

Kartezijanski dualizem pomeni odnos ločitve in nadvlade, ki je vpisan in naturaliziran v kulturo ter zaznamovan z radikalno izključitvijo, distanco in opozicijo med področji, ki so sistematično določena kot nižja in višja, manjvredna in večvredna, (nad)vladana in vladajoča: ženska/moški, čustveno/racionalno, materialno/duhovno, telesnost/um itd.

Prispevek nadalje utemeljuje hipotezo, da v Svetem pismu ne najdemo uniformirane dihotomije moški – racionalnost : ženske – čustvenost oziroma da hipoteza o enotni dihotomiji med moško racionalnostjo in žensko čustvenostjo ne predstavlja natančno kompleksnosti svetopisemskih pripovedi (to je podkrepljeno s primeri).

V Stari zavezi je predstavljenih več žensk, ki v prizadevanju za pravičnost in dobrobit drugih utelešajo racionalnost in delovanje – kot npr. Debora (Sod 4–5) v vlogi vojaške voditeljice in posrednice med sprtimi rodovi; to kaže na strateško razmišljanje in čustveno inteligenco. Podobno Rutina odločitev, da zapusti svojo družino in se pridruži Naominemu rodu (Rut 1,14-18), izpostavlja njeno iznajdljivost in predanost novi družini.

Ženske, kot so Jobova žena (Job 19,17), faraonova hči (2 Mz 2,4-7), kažejo v svojih delovanjih in odločitvah praktično modrost, racionalno in čustveno inteligenco.

¹ Članek je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) preko raziskovalnega programa „Konstruktivna teologija v dobi digitalne kulture in antropocena“ (P6–0434) ter raziskovalnega projekta „Moč čustev in status ženskih likov v različnih literarnih zvrsteh Stare zaveze“ (J6-50212). Za podporo tej raziskavi niso bili ustvarjeni nobeni novi podatki.

V nasprotju s splošnim prepričanjem, da se moški liki ne izražajo čustveno, nam Stara zaveza predstavlja več moških likov, ki kažejo različna čustva. David (Ps 13,2) je na primer znan po tem, da v psalmih izliva svoja čustva, izraža žalost, jezo in hrepenenje.

Sveto pismo torej poudarja prepletanje čustev, razuma in dejanj: togo dihotomijo moški/ženska postavlja pod vprašaj. Pripovedi namreč poudarjajo pomen empatije, sočutja in razumevanja v človeških odnosih ter dokazujejo, da so tovrstne lastnosti za človeško izkušnjo temeljne – in ne izključujejo enega ali drugega spola.

Ključne besede: čustva, razum, kartezijanski binarizmi, spolni stereotipi, Sveto pismo, krščanska feministična teologija, feministična biblična hermenevtika

Abstract. Applying the methodology of Christian feminist hermeneutics, the paper first analyses the phenomenon and impact of Cartesian binarism on the understanding and evaluation of emotions, emotionality and women in the meta-narratives of Western culture and the Judeo-Christian tradition.

Cartesian dualism implies a relationship of separation and domination that is codified and naturalized in culture and characterized by radical exclusion, distance and opposition between domains that are systematically defined as inferior and superior, as (over)ruled and dominated (male/female, rational/emotional, spiritual/material, mind/body, etc.).

The paper further argues that there is no uniform dichotomy of male-rational and female-emotional in the Bible or that the hypothesis of a uniform dichotomy between male rationality and female emotionality does not do justice to the complexity of the biblical narratives and proves this with examples.

In the Old Testament, there are several women who embody rationality and action in the pursuit of justice and the well-being of others. Deborah (Judg 4–5), for example, is portrayed as a military leader and mediator between warring nations, indicating her strategic thinking and emotional intelligence. Ruth's decision to leave her family and join Naomi's clan (Ruth 1:14-18) also shows her resourcefulness and commitment to her new family.

Women like Job's wife (Job 19:17) or Pharaoh's daughter (Exodus 2:4-7) show practical wisdom, rational and emotional intelligence in their actions and decisions.

Contrary to popular belief that men do not show emotions, there are several men in the Old Testament who show a variety of emotions. David (Ps 13:2), for example, is known for giving free rein to his emotions in the Psalms, expressing sadness, anger and longing.

In this context, the Bible emphasises the interplay of emotions, reason and action and questions the rigid dichotomy of man and woman. The stories emphasise the importance of empathy, compassion and understanding in human relationships and show that these qualities are fundamental to the human experience and do not exclude either gender.

Keywords: emotions, reason, Cartesian binarisms, gender stereotypes, the Bible, Christian feminist theology, feminist biblical hermeneutics

1. Uvod

V zahodnem miselnem prostoru se čustva, čustvenost in ženskost pogosto vrednotijo skozi norme, ki privilegirajo racionalnost, razum in moškost. Tradicionalni binarizmi, ki temeljijo na kartezijski delitvi uma in telesa, racionalnega in čustvenega, moškega in ženskega, so utrdili hierarhične norme, kjer je prevladujoča vrednota razum, čustva pa so mu pogosto podrejena ali marginalizirana. Takšne delitve niso le filozofsko-teološki konstrukti, temveč globoko vplivajo na interpretacijo moralnosti, človeške narave in tudi družbenih vlog skozi stoletja. Moškost je tako pogosto razumljena kot sinonim racionalnosti, aktivnega delovanja in nadzora, medtem ko se ženska čustvenost pogosto dojema kot znak podrejenosti, pasivnosti – posledično pa tudi manjše epistemološke vrednosti. Eno temeljnih del, ki proučuje vprašanje, kako je racionalnost v zahodni filozofiji tradicionalno povezana z moškimi, ženske pa z emocijami, je delo *The Man of Reason* filozofinje Genevieve Lloyd (Lloyd 1984, XVIII).

Vpliv kartezijskih binarizmov na razumevanje in vrednotenje čustev, čustvenosti ter žensk v metanarativih zahodne kulture in judovsko-krščanske tradicije predstavlja kompleksen in večplasten fenomen, ki sega v same temelje zahodnega mišljenja. Kartezijska hierarhična delitev na telo in duh, razum in čustva, moško in žensko je globoko zaznamovala epistemološke in teološke okvire, znotraj katerih se je oblikovalo razumevanje človekove narave, moralnosti, spolne identitete. Ti binarizmi so postali kulturni vzorci, ki so v stoletjih oblikovali način, kako se vrednotijo čustva in kako se razume vloga žensk v religijskih ter družbenih metanarativih.

René Descartes du Perron Cartesius je v delu *Strasti duše* (1649/1989) čustva, kot so ljubezen, sovraštvo, žalost, strah, ljubosumje, ponos in druga, opredelil kot strasti, pri čemer je izraz 'strast' uporabljal za vsa doživetja pasivnega subjekta. Strast je zanj pomenila nekaj, kar se človeku zgodi – v nasprotju z 'dejavnostjo' (*action*), ki označuje tisto, kar posameznik sam povzroči. Po Descartesu je aktivni del duše mišljenje, medtem ko čustva sodijo v njen pasivni del (Šadl 1999, 27).

V okviru tega pojmovanja sta razum in čustva predstavljena kot dva nasprotujoča si pola. Razum je razumljen kot Božji dar človeku – hladen, večni in urejen –, medtem ko so čustva kot kaotična, nepredvidljiva in minljiva dediščina živalskega dela duše, ki izhaja iz telesnosti, umeščena na nasprotno stran. Z razumom je tesno povezan tudi pojem inteligentnosti, oba pa v zahodni racionalistični tradiciji predstavljata najvišjo duševno moč in sta povezana z uspehom ter moralnim delovanjem. Zato imata razum in inteligentnost visok moralni status, medtem ko so čustva pogosto razumljena negativno. V tem okviru se čustva dojema kot neracionalna, brez pomembnejših kognitivnih ali vrednotenjskih sestavin; kadar pa te

vseeno vsebujejo, naj bi šlo predvsem za zmote ali kratkovidne presoje (Šadl 1999, 40–49).

Temeljni namen prispevka je s pomočjo metodologije krščanske feministične hermenevtike analizirati fenomen in vpliv kartezijanskih binarizmov na razumevanje in vrednotenje čustev, čustvenosti in žensk v metanarativih zahodne kulture in judovsko-krščanske tradicije, ob tem pa s pomočjo ekofeministične epistemologije ponuditi sodobne kritične poglede. Nadalje je cilj tudi utemeljiti hipotezo, da v Svetem pismu (Stare zaveze) ne najdemo uniformirane dihotomije moški – racionalnost : ženske – čustvenost oziroma da hipoteza o enotni dihotomiji med moško racionalnostjo in žensko čustvenostjo ne predstavlja natančno kompleksnosti svetopisemskih pripovedi (to bo podkrepljeno s primeri).

2. Vpliv kartezijanskih binarizmov na razumevanje in vrednotenje čustev, čustvenosti in žensk v metanarativih zahodne kulture in judovsko-krščanske tradicije

Feministična teologija kritično obravnava in preoblikuje temeljne kartezijanske binarizme – katerih izvor vidi v apokaliptično-platonistični² tradiciji klasičnega krščanstva, ki se je s kartezijanizmom še dodatno utrdila – s feminističnega somatskega stališča. Sodobne razlage kartezijanstva posebej poudarjajo prevlado duha nad telesom, kar odraža hierarhično strukturo dualizmov. Descartesov dualizem, temelječ na razločevanju med duhom in telesom, je bistveno vplival na oblikovanje zahodnega pogleda na svet. Descartes ta dva elementa razume kot dve ločeni substanci, ne pa kot dva vidika istega bistva.

V tem smislu dualizem vzpostavlja odnos ločenosti in nadvlade, ki se je vpisal v kulturne vzorce in spodbudil sistematično delitev na višje in nižje, vrednejše in manjvredne, vladajoče in podrejene sfere. Ekofeministična misel se odziva s kritiko patriarhalne in androcentrične hierarhije, ki zaznamuje kartezijanske razdelitve: duh nad materijo, um nad telesom, moški nad žensko, razum nad čustvi, nebo nad zemljo, človek nad naravo. Po ekofeministični interpretaciji je v teh binarizmih prvi vedno interpretiran kot nadrejen – duh obvladuje materijo, um telo, moški žensko, razum čustva, človek pa naravo.

Takšno razmerje moči po ekofeministični teoriji podpira in reproducira patriarhalni sistem, ki privilegira tisto, kar je pojmovano kot bistveno in substancialno (npr. moški, razum, kultura kot gospodar), in podreja tisto, kar je označeno kot

² Apokaliptično-platonistična tradicija klasičnega krščanstva označuje preplet dveh temeljnih miselnih dediščin: judovske apokaliptične in grške platonistične, ki sta v prvih stoletjih po Kristusu oblikovali teološko vizijo sveta, zgodovine in odrešenja. Iz apokaliptične judovske tradicije ta miselnost povzema dinamično zgodovinskost in pričakovanje Božjega posega, iz platonizma pa filozofsko strukturo večnosti in transcendence. V njuni sintezi klasično krščanstvo razvije celotno vizijo odrešenja, po kateri se zgodovina zaključi v večnosti – in Božji načrt doseže svojo polnost. S kritične krščanske feministične perspektive pa se ta tradicija razkriva tudi kot dediščina, ki poleg globoke teološke plodnosti ohranja elemente patriarhalne hierarhije in dualizma, saj s poudarjanjem transcendence in duha telesnost, žensko izkušnjo in zgodovinsko konkretno delovanje pogosto potiska na obrobje teološke refleksije.

nebistveno ali objektificirano (npr. ženska, čustva, narava – oropane svoje intrinzične vrednosti). Posledično se krepi paradigma ločenosti posameznika od celovitosti obstoja, moškega od ženske, razuma od čustev, človeka od narave (Furlan Štante 2015, 209–220).

Razum je (bil) tako privilegiran kot vir resnice in moralne vrednosti, medtem ko se čustva pogosto dojemajo kot slabosti, ki jih je treba nadzorovati ali potlačiti. To pa utrjuje čustveno diskvalifikacijo žensk – kot orodje nadzora in nadvlade. Binarizmi namreč utrjujejo predsodek, da so ženske bolj čustvene, občutljive in prav zaradi tega tudi bolj nagnjene k moralni slabosti ali h grehu. Te dihotomije pogosto vodijo v marginalizacijo ženskih izkušenj in glasov v Svetem pismu ter utrjujejo patriarhalne strukture moči.

Svetopisemska poročila o stvarjenju in padcu v Prvi Mojzesovi knjigi (1–3) so glede položaja žensk in posledično umevanja čustev najpomembnejša besedila Stare zaveze.

V krščanstvu je patriarhalno prepričanje našlo plodna tla zlasti v treh temeljnih konstruktih:

Prvič, da je bilo prvo bitje, ki ga je Bog ustvaril, moški in ne ženska, ker je obveljalo prepričanje, da je bila ženska ustvarjena iz moškega rebra – in je tako ontološko gledano nekaj izpeljanega in sekundarnega. Prevladala je namreč patriarhalna interpretacija svetopisemskega poročila o stvarjenju prvega človeškega para (1 Mz 2,22).³

Drugič, da je glavni krivec za izvirni greh in tako izgon iz raja ženska: da moramo zato na vse Evine hčere gledati s sovraštvom, nezaupanjem in prezirom. Prevladujoča, patriarhalna interpretacija zgodbe o Adamu in Evi (1 Mz 3,1-24) ženske povezuje s telesnostjo, skušnjavo, grehom in čustveno ranljivostjo. Vloga Eve v tej svetopisemski pripovedi kot tiste, ki skušnjava podleže prva, je prispevala k dojetanju žensk kot čustveno šibkejših, dovzetnejših za greh in moralno šibkost, kar se je močno odtisnilo v družbo. Feministične teologinje, kot je Phyllis Trible (1978), opozarjajo, da besedilo ne utemeljuje ženske podrejenosti, temveč razkriva skupo človeško krhkost in željo po modrosti, ki pa je lastna obema spoloma (46).

Zgodba stvarjenja in padca, ki je opisana v Genezi, v predkrščanskem judovstvu ni imela tako pomembnega odmeva.⁴ Tega je dobila šele s Pavlovimi pismi, ki so

³ Svetopisemski prikaz stvarjenja prvega človeškega para temelji na dveh različnih virih – duhovniškem viru (iz 5. stoletja pr. Kr.) in jahvističnem viru (iz 10. stoletja pr. Kr.). Vsak od njiju je dal izvor različni interpretativni tradiciji, ki sta med krščanskimi teologi še danes predmet spora. »In Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, po Božji podobi ga je ustvaril; moškega in žensko je ustvaril.« (1 Mz 1,27) Ta, poznejši odlomek ne nakazuje nikakršne prevlade enega spola nad drugim; oba sta enakovredna in »ustvarjena po Božji podobi« hkrati – Božja podoba ni pridržana le moškemu spolu. Kritični pristop poudarja, da je Božja podoba (hebr. *tselem Elohim*) enako prisotna v obeh spolih, kar izključuje hierarhično razlikovanje in utemeljuje enakovredno pripoznanje. Drugače pa starejša različica v 1 Mz 2,22: kaže podrejenost ženske moškemu, saj je bila ženska ustvarjena pozneje – »iz rebra«, vzetega iz moškega: »In Gospod Bog je iz rebra, ki ga je vzel iz človeka, naredil ženo in jo pripeljal k človeku.« (1 Mz 2,22) Tudi tu feministične teologinje ponujajo neandrocenično interpretacijo (Phyllis Trible, 1978, Elisabeth Schüssler Fiorenza, 1983 ...). (Furlan 2006, 66–67).

⁴ Zgodbo o stvaritvi ženske iz Adamovega rebra, njenem primatu neposlušnosti Bogu in izgonu iz raja

prinesla podobo Jezusa kot *novega Adama* – zgodnja krščanska Cerkev je namreč Jezusovo inkarnacijo videla v luči nove kreacije oziroma stvarjenja. Sredi drugega stoletja sta Justinjan in Irenej uvedla še prispodobno Marije kot *nove Eve*, s čimer je bil mit o stvarjenju sveta deležen polne prenovе v luči krščanske vere, njene simbolične govorice in metaforičnosti. V simboličnem pomenu metaforičnega sveta krščanskega izročila je bila Marija označena kot deviška rajska zemlja, iz katere je bil ustvarjen *novi Adam* – Eva novega stvarstva. Skrivnost inkarnacije oziroma učlovečenja je tako opisana s pomočjo simbolnega jezika, ki uporablja različne metafore. Kljub temu, da so cerkveni očetje poudarjali prej teologijo odrešenja kot pa obsodbo oziroma padec – Eva in prav tako vse ženske naj bi bile namreč v Marijini luči odrešene –, pa so v zvezi z Evo kljub temu ohranjali prostor za obsodbe, povezane z zapeljivo žensko naravo, njeno podvrženostjo grehu ipd. Te so kasneje prevladovalе in služile kot vir ženskega zatiranja. Evina krivda, ki da je Adama zapeljala v greh, naj bi namreč kazala na temeljno šibkost žensk – prav zaradi njihove čustvenosti in posledične nepredvidljivosti. Ženske so skozi stoletja nosile levji delež bremena padca, ki so ga od Avguština naprej povezovali s spolnostjo, čustvenostjo in izvirnim grehom. Za Avguština je ženska naravna podrejenost povezana s hierarhijo duha nad telesom, kjer moško predstavlja duha, žensko pa telo.

Po mnenju Rosemary Radford Ruether je krščanstvo med vsemi svetovnimi religijami razvilo enega najbolj strogih pogledov, ki žensko krivijo za pojav zla – in to prav na podlagi predsodka o ženski čustvenosti in telesnosti. V skladu z avguštinško tradicijo, ki je oblikovala zahodno krščanstvo, so bili tako moški kot ženske ustvarjeni z enako dušo, le da je bila ženska ustvarjena kot bitje, ki je moškemu v izvirnem redu stvarjenja podrejeno. Ženska se je nato v rajskem vrtu tej podrejenosti uprla, s tem pa povzročila izgon človeštva iz raja in prihod zla na svet (Radford Ruether 1998, 71–77).

Čustva so bila v tem kontekstu posledično interpretirana kot izraz ženskosti, vendar tudi kot posledica ženske moralne slabosti, kar je vplivalo na stereotipe o ženskah kot o čustveno bolj nestabilnih ali impulzivnih ter potencialno za družbeno-religijski red nevarnih. To je vodilo do percepcije, da so čustva (še posebej pri ženskah) neurejena, problematična, nevarna – nadzor nad čustvi pa je znak moralne vzdržljivosti in svetosti.

Kartezijanski binarizmi in patriarhalne teološke interpretacije o padcu človeškega para in izvirnem grehu so vplivali na umetnost, književnost in teologijo, oblikovali stereotipe o ženskah kot impulzivnih, čustveno nestabilnih in podvrženih grehu. Negativno stereotipiziranje žensk kot čustvenih in slabih je bilo torej rezultat dolgotrajnega procesa patriarhalnih interpretacij svetih besedil, kulturnih norm, teoloških pogledov in družbenih struktur, kjer so ženske pogosto prikazane kot čustveno nestabilne, odvisne od čustev – in manj razumske od moških.

pozna tudi judovstvo. Ker pa nima doktrine o padcu človeka oziroma o izvirnem grehu, ta zgodba nima istih teoloških posledic kot v krščanstvu. Koran vsebuje le zgodbo o istočasni stvaritvi moškega in ženske, ne pa tudi zgodbe o Adamovem rebu in obtoževanju ženske za greh – ta zgodba se v islamu pojavi kasneje, skozi poznejše komentarje pod vplivom krščanstva. Tudi islam ideje o izvirnem grehu ne pozna.

3. Preseganje dihotomije moški-racionalno in ženska-čustveno v Svetem pismu

Sodobne (feministične) kritike in interpretacije razbijajo predsodke in predstavljajo bolj kompleksno umevanje čustev in vloge ženske – to pa prispeva k razvoju bolj vključujoče in pravične kulture.

Ekofeministična epistemologija se vzpostavlja kot kritični odziv na patriarhalne normative, saj izhaja iz zavesti, da so hierarhično-binariistične delitve in vrednotenje spolov, čustev in razuma povezani z širšimi oblikami nadvlade – ne le nad ženskami, temveč tudi nad naravo. V tem kontekstu si ekofeministična epistemologija prizadeva za dekonstrukcijo in transformacijo kartezijanskih dualističnih binarizmov, pri čemer zagovarja njihovo preseganje in razvoj novih metanarativov.

V sodobni filozofiji, teologiji, feminističnih študijah in razpravah je stereotip manjvrednosti čustev in čustvenosti – obenem s preoblikovanjem ter enakovrednim pripoznanjem ženske in njene zgodbe – kritično dekonstruiran in transformiran, saj poudarjajo pomen čustev kot dela človeške narave (tako pri ženskah kot moških) ter njihov pozitiven pomen za empatijo, sočutje in moralno rast. Poudarjeno je, da čustva niso neracionalna, temveč so pomemben del človeške izkušnje in moralnosti.

Martha Nussbaum, ena najvplivnejših sodobnih filozofinj na področju etike, čustev in feministične filozofije, zagovarja prepričanje, da so čustva z razumnim in moralnim mišljenjem tesno prepletena. Po njenem mnenju čustva niso zgolj nagonske reakcije ali trenutni impulzi, temveč kompleksni, razumsko utemeljeni odzivi na svet okoli nas. Predstavljajo ključen del našega razumevanja pravičnosti, moralnih vrednot in družbenih odnosov, saj izražajo naše temeljne vrednote in prepričanja. Čustva so sestavni del razmišljanja in moralnega presojanja, ker odsevajo vrednostne sodbe, ki jih posameznik doživlja tudi na telesni in čustveni ravni. (Nussbaum 2001, 4)

V svojih delih Nussbaum poudarja, da čustva niso le osebni občutki, temveč pomembni moralni in razumski vodniki, ki nas usmerjajo pri oblikovanju etične zavesti in razumevanja drugih. Kot pravi sama: »Čustva niso le občutki, temveč tudi telesno doživete sodbe – sodbe o tem, kaj je dragoceno ali škodljivo – in oblikujejo naše odzive na svet.« (45)

Po njenem prepričanju imajo čustva ključno vlogo pri razvoju moralne občutljivosti in empatije. Občutki, kot so sočutje, odgovornost in skrb za druge, omogočajo povezovanje med ljudmi in prispevajo k oblikovanju bolj pravične družbe. Zato čustev ne bi smeli potiskati v stran ali jih zanikati, temveč jih je treba razumeti, razvijati in usmerjati v prid moralnega napredka.

Nussbaum se zavzema tudi za odpravo predsodkov in negativnih spolnih stereotipov, ki ženskam pripisujejo pretirano čustvenost, in poudarja, da sta sprejemanje in spoštovanje čustev temelj za pravičnost, empatijo in etično rast skupnosti. Njena filozofija spodbuja razumevanje čustev ne kot nasprotja razumu, temveč kot njegovega bistvenega dopolnila – torej kot nujni del celostnega razumevanja

človekovega življenja, moralnih vrednot in duhovne globine.

Krščanska feministična hermenevtika in eksegeza⁵ imata pri ponovnem branju Svetega pisma in kritičnem premisleku teoloških pomenov, ki so se oblikovali znotraj patriarhalnih družbeno-religijskih struktur, pomembno vlogo. Temeljita namreč na spoznanju, da je bila tradicionalna, patriarhalna interpretacija svetopisemskih besedil pogosto androcentrična – oblikovana zgolj skozi moško perspektivo, ki je določala, kaj šteje za razumno, duhovno, moralno in tudi čustveno. Tako krščanska feministična teologija kot tudi biblična interpretacija sta po mnenju Elisabeth Schüssler Fiorenze v procesu ponovnega odkrivanja, da krščanskega nauka ni mogoče celovito oznanjati brez upoštevanja *njene zgodbe* (Schüssler Fiorenza 1983, XIV–XV), saj zgodovinopisje predstavlja nepopolno, selektivno sliko preteklosti. Zgodovinske interpretacije so zaznamovane z različnimi vprašanji, agendami političnih interesov in oblastnih struktur določenega časa. Tudi krščansko izročilo in tradicija sta se razvijala v določenem družbeno-kulturnem okolju in sta zaradi tega zaznamovana z določenim kulturnim, političnim, socialnim in jezikovnim vplivom. Prav to zaznamovanost je treba pri branju in interpretaciji bibličnih tekstov, ki so nastajali v patriarhalno zaznamovani kulturi svojega časa, upoštevati. Patriarhalna podoba in androcentričnost jezika sta sicer zgodovinsko spremenljivi obliki – ne pa tudi teološko ali vsebinsko spremenljivi. Za določitev hermenevtičnega ključa feministične eksegeze in njegovega manevrskega prostora je po mnenju Elisabeth Schüssler Fiorenze ločitev na obliko in vsebino zelo pomembna, saj prav ta zgodovinsko spremenljiva oblika feministični hermenevtiki omogoča, da v njej prepozna patriarhalni jezik Biblije, vsebina pa pri tem ostane nespremenjena (Schüssler Fiorenza 1983, 25).

V tem okviru feministična eksegeza podaja kritično epistemologijo in metodologijo za celostno interpretacijo in razumevanje čustev ter prepoznavanje in dekonstrukcijo predsodkov in njihove zaznamovanosti. S tem, ko opozarja, da je treba krščanski nauk razumeti tudi skozi *njeno zgodbo* – skozi *njene* izkušnje, čustva, telesnost in odnose, ki so bili v zgodovinopisju pogosto izbrisani ali potisnjeni v ozadje –, vzpostavlja temelj onkraj razumevanja obravnave čustev kot nečesa, kar je treba racionalno nadzorovati ali potlačiti, pač pa jih prepozna kot temeljni del človeške (religijske) izkušnje. Čustva, kot so sočutje, skrb, solidarnost in ran-

⁵ Krščanska feministična hermenevtika predstavlja teoretsko in metodološko paradigmo, ki prevprašuje pogoje, predpostavke in namene interpretacije Svetega pisma z vidika spola, moči in zgodovinsko pogojenih patriarhalnih struktur. Njeno izhodišče je kritična analiza interpretativnih praks, ki so oblikovale tradicionalno teološko razumevanje, in oblikovanje osvobajajočih okvirov branja, v katerem izkušnje žensk postanejo konstitutivni hermenevtični ključ. Feministična hermenevtika k svetopisemskemu besedilu pristopa s predpostavko, da so se ta besedila oblikovala, ohranjala in interpretirala znotraj patriarhalnih družbenih struktur, kar je vplivalo na način, kako so razumljeni in interpretirani pojmi, kot so *moški*, *ženska*, *stvarjenje*, *greh* in *oblast*. Ko se ta hermenevtična načela uporabijo pri analizi konkretnega svetopisemskega besedila, nastane feministična eksegeza, ki konkretno razčlenjuje strukturo, jezik in s tem teološke poudarke. Krščanska feministična eksegeza torej označuje konkretno uresničitev hermenevtičnega pristopa v praksi. Pri tem gre za analitično, zgodovinsko in jezikovno natančno razlago posameznih svetopisemskih besedil, ki v luči feminističnih načel razkriva mehanizme izključevanja, rekonstruira zamolčane, utišane ženske glasove in ponuja teološko-reinterpretativne dekonstrukcije. Hermenevtika tako določa epistemološki in etični horizont interpretacije, ki usmerja nadaljnjo eksegetsko analizo in interpretacijo svetopisemskega besedila.

ljivost, postanejo teološko pomembne kategorije – ne le zasebne, spolno pridržane, ženske lastnosti.

Krščanska feministična eksegeza tudi opozarja, da so številni moški zapisi o ženskah v Svetem pismu predpisovalni, ne opisni: ne govorijo o resničnih ženskah, ampak o idealih, ki jih je ustvarila tedanja patriarhalna družba, da bi utrdila družbeni red. Feministična hermenevtika zato predstave o čustvenosti prepoznava tudi kot del tega ideološkega sistema – čustva so se kot znak šibkosti pripisovala ženskam, moškim pa razum kot znak moči.

Na pasti predpisovalnosti opozarja tudi Esther Fuchs: da namreč njena literarnaakovost ne izključuje ideološke naravnosti – prav njena retorična učinkovitost pogosto povzroča, da se številne svetopisemske predstave ženskosti zdijo naravne ali neideološke. Pesniška domiselnost in ideološka moč se tako po njenem mnenju ne izključujeta, temveč dopolnjujeta (Fuchs 2000, 7).

Dejstvo, da je svetopisemska pripoved literarna mojstrovina, po njenem mnenju še ne pomeni, da ni normativna ali politična:

»Svetopisemska pripoved ne le, da povečuje odnose moči med moškimi in ženskami, temveč tudi zakonito utemeljuje in potrjuje politično podrejenost žensk. Brati pripoved o odnosih med moškim in žensko kot umetnost pomeni brati jo kot sveto besedilo oziroma sprejeti njen zahtevek po avtoriteti – z drugimi besedami, pomeni brati jo anahronistično.« (Fuchs 2000, 7)

V tem kontekstu Elisabeth Schüssler Fiorenza – kot pionirka feministične biblijske hermenevtike – ponuja konstruktivno, kritično analizo, kako patriarhalne strukture v zgodovini interpretacije Svetega pisma ženske in njihove izkušnje marginalizirajo. V svojih delih – kot je *In Memory of Her* (1983) – raziskuje, kako so ženske pogosto predstavljene skozi prizmo čustvenih reakcij, medtem ko so moški povezani z razumom in avtoriteto. Schüssler Fiorenza si prizadeva za dekonstrukcijo teh dihotomij in za razvoj interpretacij, ki vključujejo ženske izkušnje in glasove.

Ker je feministična teologija vse prej kot monolitna, njena notranja raznolikost, pestrost pogledov in smeri močno zaznamuje tudi različne poglede glede (ne)radikalnosti konstruktivne kritike svetopisemske eksegeze. Delo Phyllis Trible *God and the Rhetoric of Sexuality* (1978) predstavlja enega temeljnih prispevkov feministične biblične znanosti. Njen pristop je tlakoval pot poznejšim feminističnim teologinjam, kot so npr. Elisabeth Schüssler Fiorenza, Rosemary Radford Ruether in Tikva Frymer-Kensky, ki so združile literarno, zgodovinsko in teološko kritiko in skušajo svetopisemske zgodbe o ženskah (re)interpretirati pozitivno. Trible s pomočjo retorično-kritične metode znova bere svetopisemska besedila, ki so se tradicionalno uporabljala za upravičevanje patriarhalnih struktur. Želi »depatriarhalizirati«¹ branje Svetega pisma, saj razkriva, kako so patriarhalne predpostavke izvirni pomen besedil popačile. S tem uveljavlja Sveto pismo kot vir osvoboditve, ki temelji na Božjem načrtu enakosti, vzajemnosti in skupne človečnosti. Izhaja iz predpostavke, da težava ni v besedilu samem, temveč v androcentrični perspek-

tivi, skozi katero se je tradicionalno bralo in interpretiralo. Phyllis Tribble uporablja t. i. hermenevtiko zvestobe. Podobno Tikva Frymer-Kensky v delu *Reading the Women of the Bible* (2002) poudarja, da so ženske v Bibliji pogosto nosilke mo-drosti in etičnih vrednot.

Esther Fuchs, judovska literarna kritičarka in eksegetinja, je ena osrednjih predstavníc radikalnejše oziroma skeptične smeri feministične biblijske kritike (podobno kot Mary Daly in Elisabeth Cady Stanton). V svojih delih (zlasti *Sexual Politics in the Biblical Narrative* 2000) nasprotuje tistim feminističnim teologinjam, ki skušajo Biblijo brati odrešujoče ali patriarhalne zgodbe reinterpretirati pozitivno. Fuchs namreč meni, da takšne interpretacije pogosto napačno odkrivajo subverzivnost, ki je v samem besedilu ni. Govori o hermenevtiki suma (v nasprotju s hermenevtiko zvestobe Phyllis Tribble). Njen cilj ni izpostavljati pozitivne ženske like, ampak pokazati, kako pripovedi same reproducirajo podrejanje žensk.

Tudi bocvanska womanistka⁶ in biblijska učenjakinja Musa Dube v delu *Postcolonial Feminist Interpretation of the Bible* (2000) raziskuje dihotomijo moško – racionalno, žensko – čustveno in kako na interpretacijo Svetega pisma in omenjene dihotomije vplivata kolonializem ter patriarhat; skozi dekolonialno perspektivo ponuja analizo in dekonstrukcijo. Musa Dube je prav tako kritična do zahodnih feminističnih teologinj, ki skušajo Biblijo *rehabilitirati*: torej jo razlagati kot za ženske osvobajajočo. Podobno kot Esther Fuchs meni, da tak pristop zanemara realne strukture zatiranja, gre pa še korak dlje: opozarja, da zahodne feministične interpretacije pogosto ignorirajo kolonialni kontekst in ponavljajo misijonarski diskurz – da torej še vedno govorijo s privilegirane pozicije moči.

Feministične eksegetinje in teologinje ne glede na raznolike pristope pri reinterpretaciji svetopisemskih tekstov uporabljajo metodo ločevanja na obliko in vsebino: poudarjajo potrebo po reinterpretaciji tovrstnih interpretacij za odpravo, dekonstrukcijo patriarhalnih stereotipov. Vse navedene feministične teologinje poudarjajo, da se je krščansko izročilo oblikovalo v določenem družbeno-kulturnem kontekstu, ki je bil prežet s patriarhalnimi vrednotami. Zato je naloga sodobne teologije, da to zgodovinsko zaznamovanost kritično prepozna, s tem pa dobro ločuje med vsebino (Božjim sporočilom) in obliko (jezikom in kulturnimi okviri tistega časa). To razlikovanje omogoča, da vsebina ostane nespremenjena, a jo razumemo skozi drugačen – bolj vključujoč, čustveno odprt in enakovredno pripoznan jezik.

Te prvine feministične eksegeze nam pomagajo dosledno in kritično razgraditi poenostavljeno dihotomijo moški – racionalnost : ženska – čustvenost, ki ne odraža natančno kompleksnosti svetopisemskih besedil, raznolikosti literarnih in teoloških prikazov, razmejitev kontekstualnih in kulturnih dejavnikov.

⁶ *Womanistična (Vomanistična)* feministična teologija ima svoje korenine v afroameriškem svetu, natančneje v ZDA, kjer je zaradi soočenja različnih rasnih skupin prišlo do izbruha rasizma. Prva ženska v Ameriki, ki je zoper rasno zatiranje obarvanih žensk spregovorila v imenu črnske suženjske manjšine, je bila modra in globoko verna intelektualka črnske krvi Maria Stewart, ki je leta 1830 nagovorila spolno in rasno mešano množico ljudi. Leta 1859 se je opogumila osvobodena sužnja Sojourner Truth, ki se je s svojim znamenitim govorom in izjavo »Al' nisem ženska?« zapisala ne le v zgodovino womanistične feministične teologije, temveč tudi v zgodovino ameriške feministične misli. Izraz *womanistični* je iznašla Američanka afriške krvi Alice Walker. (King 1994, 3–6)

Z vključevanjem čustev v interpretacijo Svetega pisma feministična eksegeza poudarja, da so čustva nepogrešljiv del moralne presoje, sočutja in duhovne globine. Podobno kot Martha Nussbaum tudi feministična teologija čustva dojema kot nosilce moralne resnice – povezujejo nas namreč z drugimi, razvijajo empatijo in omogočajo pristno skupnost. Rosemary Radford Ruether, ena izmed pionirk krščanske feministične teologije, poudarja, da je v Bibliji izražena raznolikost čustev, kar kaže na njihovo pomembnost za religijo in duhovno izkušnjo. Zanj so zlasti Psalmi lep primer, kako so čustva v Svetem pismu izražena iskreno in odprto, kar potrjuje, da čustva niso nekaj, kar bi morali zavračati, ampak del duhovne realnosti:

»Svetopisemsko izročilo priznava pomen čustev, na primer v Psalmih, kjer so čustva žalovanja, veselja, zaupanja in jeze izražena odkrito in pristno. Čustva so sestavni del pristnega verskega izkustva in jih ni mogoče zavreči kot zgolj subjektivne občutke.« (Radford Ruether 1983,112)

V tradicionalni (patriarhalni) interpretaciji Biblije so moški vendarle pogosto interpretirani kot razumni, voditelji, učitelji in predstavniki Boga, ženske pa kot čustvene, podrejene, telesne ali kot tiste, ki podlegajo skušnjavam (npr. Eva v Genezi). Ta dihotomija se ni rodila neposredno iz samega svetopisemskega besedila, temveč iz kulturnih kontekstov, v katerih so bile te knjige napisane in pozneje interpretirane. Nasprotno feministična eksegeza utemeljuje hipotezo, da v Svetem pismu ni enotne dihotomije moški – racionalno : ženska – čustveno, ter ponuja kritične vpoglede v androcentično-patriarhalne interpretacije čustev in čustvenosti. V Svetem pismu je namreč mogoče prepoznati bogat nabor likov, ki razkrivajo kompleksnost človeške narave in preseganje tradicionalnih delitev na razum in čustva. V Stari zavezi je predstavljenih več žensk, ki utelešajo racionalnost, premišljenost in delovanje v prizadevanju za pravičnost in dobrobit drugih. Med njimi izstopa Debora (Sod 4–5) v vlogi vojaške voditeljice in preroške sodnice, sposobne strateškega razmišljanja, politične presoje in čustvene inteligence. Podobno Ruta (Rut 1,14-18) s svojo odločitvijo, da zapusti rodno deželo in se pridruži Naomini družini, izkazuje iznajdljivost, zvestobo, pa tudi poglobljeno moralno presojanje. Ženske, kot sta Jobova žena (Job 19,17) in faraonova hči (2 Mz 2,4-7), podobno poosebljajo praktično modrost ter zmožnost uravnoteževanja čustvenosti in razsodnosti, kar razbija stereotipne predstave o ženskah kot iracionalnih ali preveč čustvenih.

Posebej izstopata Jezabela in Estera, ki kažeta, da svetopisemske ženske niso omejene le na vloge mater in soprog, temveč prevzemajo politično in družbeno odgovornost. Estera s svojo strateško inteligenco in politično spretnostjo dojame nevarnost, ki preti njenemu ljudstvu, in s premišljenim delovanjem Jude zaščiti (Est 5–7). Njeno pogumno soočenje s kraljem, pri katerem tvega lastno življenje (Est 4,16), pričuje o izjemni čustveni odpornosti in notranji moči. Estera tako ni le upodobitev čustvene in vdane žene, temveč razumne, premišljene in odločne voditeljice, ki s svojo celostno osebnostjo presega kulturne okvire idej o ženskosti in dokazuje, da se razumnost in čustvenost ne izključujeta, temveč medsebojno dopolnjujeta.

V nasprotju s pogostim prepričanjem, da so moški svetopisemski liki brez čustvene izraznosti, Stara in Nova zaveza razkrivata številne moške, ki izkazujejo širok spekter čustev – od žalosti in strahu do sočutja in ljubezni. David, kralj in pesnik, v Psalmih (Ps 13,2; Ps 22) izliva svoja čustva, izraža obup, kesanje in hrepenenje, pri čemer razodeva svojo človeško ranljivost in duhovno poglobljenost. Podobno Elija v trenutkih obupa in strahu (1 Kr 19) izkuša tesnobo, vendar vztraja v veri; Jona izraža jezo, obup in sočutje (Jona 4), kar odraža njegovo notranjo razpetost med dolžnostjo in človeškostjo; Samuel doživlja žalost in razočaranje nad Savlom (1 Sam 15), a ohranja skrb za ljudstvo. Aharon, Mojzesov brat, medtem kaže čustveno obremenjenost ob lastnih moralnih napakah (2 Mz 32).

V novozaveznih pripovedih je Jezus Kristus predstavljen kot sočuten, empatičen in globoko čustven – žaluje ob smrti prijatelja Lazarja (Jn 11,35), izraža jezo ob nepravilnosti v templju in sočutje do trpečih. Njegova čustvena odprtost izziva tradicionalne predstave o moški čustveni zadržanosti in vzpostavlja model celovite človečnosti, v kateri so razum, čustva in duhovnost neločljivo povezani.

Svetopisemski liki – ženski in moški – tako skupaj potrjujejo, da razum in čustva nista nasprotujoči si kategoriji, temveč sestavni del človeške modrosti in moralne celovitosti. Krščanska feministična hermenevtika v tem prepoznava prostor za enakovredno opredeljevanje čustev, ki niso znak šibkosti, temveč izražajo globino človeške vere, odnosa in etične zrelosti.

Kritična analiza kaže, da dihotomija ženska – čustvenost : moški – razumnost v Bibliji nima svetopisemskega temelja. Gre torej za poznejšo interpretativno konstrukcijo, ki odraža patriarhalno miselnost zgodovinskih kontekstov. Svetopisemska besedila sama ponujajo bogato paleto ženskih likov, ki izkazujejo razumnost, modrost in duhovno zrelost.

Za kritično razumevanje čustev v Svetem pismu in preseganje dihotomije moški – razum : ženske – čustva sta potrebni obe hermenevtični smeri. Hermenevtika suma razkriva, kako svetopisemska besedila in njihova tradicija utrjujejo patriarhalne predstave o spolu in čustvih. Hermenevtika zvestobe pa omogoča, da v teh besedilih poiščemo tudi osvobajajoče vidike, ki čustva povzdigujejo kot izraz moči, sočutja in duhovne globine. Skupaj omogočata, da besedila hkrati kritično razgradimo in kreativno preobrazimo, s čimer lahko odpremo prostor za bolj celostno, enakovredno razumevanje človeka, razuma in čustev v Svetem pismu.

4. Zaključek

Analiza svetopisemskih besedil razkriva, da dihotomija med moško racionalnostjo in žensko čustvenostjo ni utemeljena v Svetem pismu kot takem, temveč je rezultat kasnejših interpretacij, kulturnih norm in patriarhalnih tradicij. Svetopisemski moški liki izkazujejo bogato čustveno globino, empatijo in občutljivost (s čimer spodbijajo stereotip o moški čustveni zadržanosti), ženski liki pa razkrivajo modrost, odločnost, pogum in strateško razsodnost (kar presega predstavo o ženskah kot zgolj čustvenih in iracionalnih bitjih).

Takšno razumevanje čustev v Svetem pismu poudarja, da čustvenost ni lastnost spola, temveč izraz človeškosti, ki jo je Bog pri stvarjenju podelil obema spoloma (prim. 1 Mz 1,27). Kartezijanski binarizmi, ki so v zahodni miselni in teološki tradiciji ločevali razum od čustev ter moškost od ženskosti, so torej pripomogli k utrjevanju hierarhičnih razlik, ki niso skladne z izvirnim svetopisemskim sporočilom.

Feministična hermenevtika – zlasti v dialogu med hermenevtiko suma in hermenevtiko zvestobe – omogoča celovitejšo razumevanje opisanega pojava. Hermenevtika suma razkriva androcentrične in patriarhalne strukture, ki so vplivale na interpretacijo čustev in spolnih vlog, medtem ko hermenevtika zvestobe odpira prostor za ponovno odkrivanje osvobajajočih vidikov svetopisemskih pripovedi, ki potrjujejo enakovrednost in medsebojno dopolnjevanje obeh spolov.

Sodobni teološki in biblični pristopi zagovarjajo preseganje hierarhičnih binarizmov in spodbujajo celostno razumevanje človeka, v katerem so razum in čustva, moškost in ženskost del iste Božje podobe. Kritično branje Svetega pisma tako razkriva, da njegova resnična moč ni v utrjevanju hierarhičnih razlik, temveč v razkrivanju kompleksnosti in raznolikosti čustev, sočutja in človeške povezanosti, ki presega kulture in spolne hierarhične meje.

Reference

- Dube, Musa W.** 2000. *Postcolonial Feminist Interpretation of the Bible*. Missouri: Chalice Press.
- Frymer-Kensky, Tikva.** 2002. *Rating the Women of the Bible*. Schocken Books: New York.
- Fuchs, Esther.** 2000. *Sexual Politics in the Biblical Narrative: Reading the Hebrew Bible as a Woman*. London: Sheffield Academic Press.
- Furlan, Nadja.** 2006. *Manjkajoče rebro: ženske, religija in spolni stereotipi*. Koper: Založba Annales.
- . 2015. Ekonomija izkoriščanja narave in Gajino trpljenje. *Poligrafi* 20, št. 79–80:209–224.
- Lloyd, Genevieve.** 1984. *The Man of Reason Male and Female in Western Philosophy*. Minneapolis: Routledge.
- Nussbaum, Martha C.** 2001. *Upheavals of thought: The intelligence of emotions*. New York: Cambridge University Press.
- Radford Ruether, Rosemary.** 1983. *Sexism and God-Talk: Toward a Feminist Theology*. Boston: Beacon Press.
- . 1998. *Women and Redemption: A Theological History*. Minneapolis: Fortress Press.
- . 2007. Ženske v svetovnih religijah: diskriminacija, osvoboditev in reakcija. *Poligrafi* 12, št. 45 / 46: 9–22.
- Sveto pismo: Slovenski standardni prevod.** 1996. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Schüssler Fiorenza, Elisabeth.** 1983. *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*. New York: Crossroad.
- Šadl, Zdenka.** 1999. *Usoda čustev v zahodni civilizaciji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Trible, Phyllis.** 1973. Depatriarchalizing in Biblical Interpretation. *Journal of the American Academy of Religion* 41, št. 1:30–48.
- . 1978. *God and the Rhetoric of Sexuality*. Philadelphia: Fortress Press.